קיצור שלחן ערוך — כללים בברכה ראשונה מברכת הנהנין

כְּתִיב לַה' הָאָרֶץ וּמְלֹאָהּ, שֶׁהַכֹּל הוּא כְּמוֹ הֶקְדֵּשׁ, וּכְמוֹ שֶׁאָסוּר לֵהָנוֹת מִן הַהֶקְדֵּשׁ עַד לְאַחַר הַפִּדְיוֹן, וְהַנֶּהֱנֶה מִן הַהֶקְדֵּשׁ בְּלֹא פִּדְיוֹן מָעַל, כְּמוֹ כֵּן אָסוּר לֵהָנוֹת מִן הָעוֹלָם הַזֶּה בְּלֹא בְּרָכָה, וְהַבְּרָכָה הוּא הַפִּדְיוֹן. וְהַנֶּהֱנֶה בְּלֹא בְּרָכָה, כְּאִלּוּ מָעַל בְּקָדְשֵׁי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ. וְאֵין שִׁעוּר לִבְרָכָה רִאשׁוֹנָה, שֶׁאֲפִלּוּ אוֹכֵל אוֹ שׁוֹתֶה כָּל שֶׁהוּא, חַיָּב לְבָרֵךְ בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה.

אַף עַל פִּי שֶׁבְּדִיעֲבַד אִם טָעָה וּבֵרֵךְ שֶׁהַכֹּל עַל כָּל דָּבָר, אֲפִלּוּ עַל פַּת אוֹ יַיִן יָצָא (כִּדְלִקַמָּן סִימָן נ"ו), לְכַתְּחִלָּה אָסוּר לַעֲשׂוֹת כֵּן, אֶלָּא צָרִיךְ לִלְמֹד לְהָבִין אֵיזֶה בְּרָכָה יְבָרֵךְ עַל כָּל מִין וּמִין. וְאַךְ בְּדָבָר שֶׁאִי אֶפְשָׁר לְבָרֵר מֵאֵיזֶה מִין הוּא, אוֹ שֶׁנִּסְתַּפְּקוּ הַפּוֹסְקִים וְאִי אֶפְשָׁר לְהַכְרִיעַ, אָז יוֹצְאִין בִּבְרָכַת שֶׁהַכֹּל. וְאִם הוּא דָּבָר שֶׁיָּכוֹל לְפָטְרוֹ בְּתוֹךְ הַסְּעוּדָה עָדִיף טְפֵי.

הַדָּבָר שֶׁמְּבָרְכִין לְאָכְלוֹ או לִשְׁתּוֹתוֹ אוֹ לְהָרִיחַ בּוֹ אוֹ לַעֲשׂוֹת בּוֹ מִצְוָה, צָרִיךְ שֶׁיִּקַּח אוֹתוֹ קֹדֶם הַבְּרָכָה בְּיַד יְמִינוֹ, וְיִכַּוֵּן אֵיזֶה בְּרָכָה הוּא צָרִיךְ לְבָרֵךְ עָלָיו, כְּדֵי שֶׁכְּשֶׁיַּזְכִּיר אֶת הַשֵּׁם שֶׁהוּא עִקַּר הַבְּרָכָה, יֵדַע מַה שֶּׁיְּסַיֵּם וִיבָרֵךְ. וְאִם לֹא אֲחָזוֹ כְּלָל, אֶלָּא שֶׁהָיָה לְפָנָיו כְּשֶׁבֵּרֵךְ עָלָיו, יָצָא. אֲבָל אִם לֹא הָיָה לְפָנָיו כְּלָל כְּשֶׁבֵּרַךְ, אֶלָּא שֶׁהֵבִיאוּ לוֹ אַחַר כָּךְ, אַף עַל פִּי שֶׁבִּשְׁעַת הַבְּרָכָה הָיְתָה דַּעְתּוֹ עָלָיו, לֹא יָצָא וְצָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית.

נָטַל בְּיָדוֹ פְּרִי לְאָכְלוֹ וּבֵרֵךְ עָלָיו וְנָפַל מִיָּדוֹ וְנֶאֱבַד או נִמְאַס עַד שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַאֲכִילָה, וְכֵן אִם בֵּרַךְ עַל כּוֹס מַשְׁקֶה וְנִשְׁפַּךְ הַכּוֹס, אִם יֵשׁ לְפָנָיו עוֹד מִמִּין זֶה וְגַם דַּעְתּוֹ הָיְתָה לֶאֱכוֹל או לִשְׁתּוֹת יוֹתֵר מִמַּה שֶּׁלָּקַח בְּיָדוֹ, וְאִם כֵּן הָיְתָה הַבְּרָכָה גַּם עַל הַנִּשְׁאָר, וְאֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית. אֲבָל בִּסְתָם, לֹא חָלָה הַבְּרָכָה, רַק עַל מַה שֶּׁהָיָה בְּיָדוֹ, וְצָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית. וְכֵן אֲפִלּוּ אִם הָיְתָה דַּעְתּוֹ לֶאֱכוֹל או לִשְׁתּוֹת יוֹתֵר, אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיָה לְפָנָיו בִּשְׁעַת הַבְּרָכָה, וְהוּבָא לוֹ עַתָּה, צָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית, אֲפִלּוּ בְּעִנְיָן שֶׁאִם הָיָה אוֹכֵל או שׁוֹתֶה אֶת הָרִאשׁוֹן, לֹא הָיָה צָרִיךְ לְבָרֵךְ עַל זֶה שֶׁהוּבָא לוֹ, הָכָא שָׁאנֵי.

צָרִיךְ שֶׁלֹּא יַפְסִיק יוֹתֵר מִכְּדֵי דִּבּוּר בֵּין הַבְּרָכָה לַאֲכִילָה. וַאֲפִלּוּ בִּשְׁעַת לְעִיסָה, אָסוּר לְהַפְסִיק עַד שֶׁיִּבְלַע, (דְּהָא עַל הַלְּעִיסָה אֵינוֹ צָרִיךְ בְּרָכָה כְּדִלְקַמָּן סָעִיף ז'). וְאִם הִפְסִיק בְּדִבּוּר בֵּין הַבְּרָכָה לַאֲכִילָה שֶׁלֹּא מֵעִנְיַן הָאֲכִילָה, צָרִיךְ לַחֲזוֹר וּלְבָרֵךְ. אֲבָל אִם שָׁהָה בִּשְׁתִיקָה, אֵינוֹ צָרִיךְ לַחֲזוֹר וּלְבָרֵךְ. וּשְׁהִיָּה שֶׁהִיא לְצֹרֶךְ הָאֲכִילָה, לֹא חָשִׁיב הֶפְסֵק כְּלָל. וְלָכֵן כְּשֶׁרוֹצֶה לֶאֱכוֹל פְּרִי גָּדוֹל וְלַחְתּוֹךְ מִמֶּנּוּ חֲתִיכוֹת, יְבָרֵךְ כְּשֶׁהַפְּרִי שָׁלֵם, מִשּׁוּם דִּמְצָוָה לְבָרֵךְ עַל הַשָּׁלֵם, וְהַשְּׁהִיָּה לֹא חֲוֵי הֶפְסֵק, מִשּׁוּם שֶׁהוּא לְצֹרֶךְ הָאֲכִילָה. אַךְ כְּשֶׁרוֹצֶה לֶאֱכֹל אֵיזֶה פְּרִי וְאֵין לוֹ יוֹתֵר, וְיֵשׁ לָחוּשׁ שֶׁמָּא פְּרִי זֶה מִתֶּלַע שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לַאֲכִילָה, יִפְתְּחֶנּוּ וְיִבְדְּקֶנּוּ קֹדֶם הַבְּרָכָה (ר"ב ר"ו).

הַשּׁוֹתֶה מַיִם וְשׁוֹפֵךְ מְעַט קֹדֶם שְׁתִיָּתוֹ מִשּׁוּם חֲשַׁשׁ מַיִם הָרָעִים, יִשְׁפֹּךְ קֹדֶם שֶׁיַּתְחִיל לְבָרֵךְ וְלֹא אַחַר הַבְּרָכָה, מִשּׁוּם בִּזָּיוֹן הַבְּרָכָה (ר"ו).

הַטּוֹעֵם אֶת הַתַּבְשִׁיל אִם צָרִיךְ מֶלַח וְכַיּוֹצֵא בּוֹ וּפוֹלֵט, אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ. אֲבָל אִם בּוֹלֵעַ, יֵשׁ סָפֵק, אִם צָרִיךְ לְבָרֵךְ כֵּיוָן שֶׁהוּא בּוֹלֵעַ או אֵינוֹ צָרִיךְ לְבָרֵךְ כֵּיוָן שֶׁאֵין כַּוָּנָתוֹ לַאֲכִילָה, וְלָכֵן יָזָהֵר שֶׁיְּכַוֵּן לֵהָנוֹת מִמֶּנּוּ בְּתוֹרַת אֲכִילָה וִיבָרֵךְ עָלָיו וְיִבְלָע (ר"י).

הָאוֹכֵל או שׁוֹתֶה לִרְפוּאָה, אִם הוּא דָּבָר מָטְעָם וְנֶהֱנֶה מִמֶּנּוּ, מְבָרֵךְ עָלָיו לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו בְּרָכָה הָרְאוּיָה לוֹ, וַאֲפִלּוּ הוּא דְּבַר אִסּוּר, כֵּיוָן שֶׁהַתּוֹרָה הִתִּירָה לוֹ עַתָּה, צָרִיךְ הוּא לְבָרֵךְ עָלָיו. וְאִם הוּא דָּבָר מַר, שֶׁאֵינוֹ נֶהֱנֶה מִמֶּנּוּ, אֵינוֹ מְבָרֵךְ עָלָיו. הַשּׁוֹתֶה בֵּיצָה חַיָּה לְצַחְצֵחַ קוֹלוֹ, אַף שֶׁאֵינוֹ נֶהֱנֶה מִטַּעֲמוֹ, נֶהֱנֶה הוּא מִמְּזוֹנָהּ, דְּמֵיזָן זַיִן וּמְבָרֵךְ עָלֶיהָ.

נִכְנַס לוֹ דָּבָר בִּגְרוֹנוֹ וְשׁוֹתֶה מַשְׁקִין אוֹ אוֹכֵל חֲתִיכַת פַּת לְבָלְעוֹוֹ אוֹ שְׁאָר דָּבָר שֶׁגַּהֶנֶּה מִמֶּנּוּ, צָרִיךְ לְבָרֵךְ עָלָיו לְפָנָיו וּלְאַחֲרָיו. אֲבָל אִם שׁוֹתֶה מַיִם שֶׁלֹּא לִצְמָאוֹ, אֶלָּא כְּדֵי לְהַבְלִיעַ מַה שֶּׁנִּכְנַס לוֹ בִּגְרוֹנוֹ, אוֹ לְצָרֶךְ אַחֵר, לֹא יְבָרֵךְ, לְפִי שֶׁאֵין הֲנָאָה לָאָדָם בִּשְׁתִיַּת הַמַּיִם אֶלָּא כְּשֶׁהוּא שׁוֹתֶה לִצְמָאוֹ.

שָׁכַח וְהִכְנִיס אוֹכְלִין לְתוֹךְ פִּיו בְּלֹא בְּרָכָה, אִם הוּא דָּבָר שֶׁאַף אִם יַפְלִיטוֹ לֹא יְהֵא נִמְאָס, יַפְלִיטוֹ לְתוֹךְ יָדוֹ וִיבָרֵךְ עָלָיו. וְלֹא יְבָרֵךְ עָלָיו בְּעוֹדוֹ בְּפִיו, מִשּׁוּם דִּכְתִיב יִמָּלֵא פִּי תְּהִלָּתֶךָ. וְאִם הוּא דָּבָר שֶׁאִם יַפְלִיטוֹ יְהֵא נִמְאָס, כֵּיוָן דְּאָסוּר לְאַבֵּד אוֹכְלִין, מִסַּלְקוֹ בְּפִיו לְצַד אֶחָד וּמְבָרֵךְ עָלָיו. וְאִם אֵרַע לוֹ כֵּן בְּמַשְׁקִין, שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְסַלְקָן לְצַד אֶחָד, אֲזַי אִם יֵשׁ לוֹ עוֹד מַשְׁקִין, יִפְלֹט אֵלּוּ לְאִבּוּד. וְאִם אֵין לוֹ יוֹתֵר וְהוּא דָּחוּק עַל זֶה הַמְּעַט שֶׁבְּתוֹךְ פִּיו, בּוֹלְעָן וִיבָרֵךְ אַחַר כָּךְ בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה (דְּכֵיוָן דְּנִזְכַּר בְּעוֹדוֹ בְּפִיו, דּוֹמֶה קְצָת לְעוֹבֵר לַעֲשִׂיָתוֹ), אֲבָל בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה לֹא יְבָרֵךְ. אַךְ אִם הוּא יַיִן וְשָׁתָה רְבִיעִית, יְבָרֵךְ גַּם בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה (קע"ב).

הָיוּ לְפָנָיו שְׁנֵי מִינִים שֶׁבִּרְכוֹתֵיהֶם שָׁווֹת, כְּגוֹן אֱגוֹז וְתַפּוּחַ, שֶׁיָּכוֹל לְבָרֵךְ עַל אֶחָד וְלִפְטוֹר גַּם הַשֵּׁנִי, חַיָּב לַעֲשׂוֹת כֵּן, וְאָסוּר לוֹ לְבָרֵךְ עַל אֶחָד בְּכַוָּנָה שֶׁלֹּא לִפְטוֹר אֶת הַשֵּׁנִי כְּדֵי לְבָרֵךְ גַּם עָלָיו בִּפְנֵי עַצְמוֹ, מִשּׁוּם דְּאָסוּר לִגְרֹם בְּרָכָה שֶׁאֵינָהּ צְרִיכָה. וִיבָרֵךְ עַל הַיּוֹתֵר חָשׁוּב (כִּדְלִקַמָּן סִימָן נ"ה) וְנִפְטָר הַשֵּׁנִי, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הָיְתָה כַּוָּנָתוֹ לְפָטְרוֹ. אֲבָל אִם בֵּרַךְ עַל זֶה שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּב, אֵינוֹ נִפְטָר הֶחָשׁוּב אֶלָּא אִם כֵּן הָיָה דַּעְתּוֹ לְפָטְרוֹ. אֲבָל אִם בֵּרַךְ בִּסְתָם, צָרִיךְ לַחֲזוֹר וּלְבָרֵךְ עַל הֶחָשׁוּב, דְּאֵינוֹ בַּדִּין שֶׁיִּפְטוֹר שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּב לְחָשׁוּב דֶּרֶךְ גְּרָרָא (רי"א רט"ו).

אֲבָל אִם הֵם שְׁנֵי מִינִים, כְּגוֹן פְּרִי הָעֵץ וּפְרִי הָאֲדָמָה אוֹ דָּבָר שֶׁבִּרְכָתוֹ שֶׁהַכֹּל, אַף עַל גַּב דִּבְדִיעֲבַד אִם בֵּרַךְ עַל כֻּלָּם שֶׁהַכֹּל, אוֹ שֶׁבֵּרַךְ עַל פְּרִי הָעֵץ בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה יָצָא, מִכָּל מָקוֹם, לְכַתְּחִלָּה אָסוּר לַעֲשׂוֹת כֵּן, אֶלָּא יְבָרֵךְ עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד בְּרָכָה הַמְיֻחֶדֶת לוֹ, וּבְרִכַּת בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ קוֹדֶמֶת (עַיֵּן לְקַמָּן סִימָן נ"ה סָעִיף ד'). וַאֲפִלּוּ יֵשׁ לְפָנָיו יַיִן וַעֲנָבִים, וְרוֹצֶה לִשְׁתּוֹת יַיִן קֹדֶם וּמְבָרֵךְ בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן, אַף עַל פִּי שֶׁאִם הוּא מִתְכַּוֵּן לִפְטוֹר בִּבְרָכָה זוֹ גַּם הָעֲנָבִים יָכוֹל לְפָטְרָן, מִכָּל מָקוֹם לְכַתְּחִלָּה לֹא יַעֲשֶׂה כֵּן, אֶלָּא יְכַוֵּן שֶׁלֹּא לִפְטוֹר אֶת הָעֲנָבִים, כְּדֵי לְבָרֵךְ גַּם עֲלֵיהֶם בְּרָכָה הַמְתֻקֶּנֶת, שֶׁהִיא בּוֹרֵא פְּרִי הָעֵץ.

בְּכָל הַדְּבָרִים, חוּץ מִן הַפַּת (שֶׁנִּתְבָּאֵר דִּינוֹ בְּסִימָן מ"ב סָעִיף י"ט, כ', כ"א) אִם שִׁנָּה מְקוֹמוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא הִסִּיחַ דַּעְתּוֹ, נֶחְשָׁב כְּמוֹ הֶסַח הַדַּעַת, וְלָכֵן מִי שֶׁאוֹכֵל אוֹ שׁוֹתֶה בְּחֶדֶר אֶחָד וְאַחַר כָּךְ הוֹלֵךְ לְחֶדֶר אַחֵר לִגְמוֹר שָׁם אֲכִילָתוֹ וּשְׁתִיָּתוֹ, אֲפִלּוּ מִמִּין הָרִאשׁוֹן. וַאֲפִלּוּ אוֹחֵז בְּיָדוֹ אֶת הַמַּאֲכָל אוֹ הַמַּשְׁקֶה וְנוֹשְׁאוֹ אֶל הַחֶדֶר הָאַחֵר, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לְבָרֵךְ עָלָיו שָׁם מֵחָדָשׁ בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה. אֲבָל בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה עַל מַה שֶּׁאָכַל תְּחִלָּה, אֵינוֹ צָרִיךְ, כִּי הַבְּרָכָה שֶׁיְּבָרֵךְ בַּסּוֹף, תַּעֲלֶה לִשְׁנֵיהֶם.

וְכֵן אִם הָלַךְ לַחוּץ וְאַחַר כָּךְ חוֹזֵר לִמְקוֹמוֹ לִגְמֹר אֲכִילָתוֹ, צָרִיךְ לְבָרֵךְ מֵחָדָשׁ בְּרָכָה רִאשׁוֹנָה. בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים, כְּשֶׁהוּא אוֹכֵל לְבַדּוֹ, אוֹ כְּשֶׁהוּא אוֹכֵל עִם אֲחֵרִים וְכֻלָּם שִׁנּוּ אֶת מְקוֹמָם. אֲבָל אִם אֶחָד נִשְׁאַר עַל מְקוֹמוֹ, אֲזַי גַּם אֵלּוּ שֶׁהָלְכוּ, כֵּיוָן שֶׁדַּעְתָּם לַחֲזוֹר לְכָאן אֶל זֶה שֶׁנִּשְׁאַר כָּאן, וְלִגְמוֹר כָּאן אֲכִילָתָן, לָכֵן כְּשֶׁחוֹזְרִין וְאוֹכְלִין אוֹ שׁוֹתִין, אֵינָן צְרִיכִין לְבָרֵךְ מֵחָדָשׁ, דְּכֵיוָן שֶׁנִּשְׁאַר כָּאן אֶחָד, לֹא נִתְבַּטְּלָה הַקְּבִיעוּת, וְכֻלָּם חוֹזְרִין לִקְבִיעוּתָן, וְנֶחְשָׁב הַכֹּל כִּסְעוּדָּה אַחַת.

בְּחֶדֶר אֶחָד מִפְּנֵה לְפִנָּה, אַף עַל פִּי שֶׁהַחֶדֶר גָּדוֹל מְאֹד, לֹא חֲוֵי שִׁנּוּי מָקוֹם.

אִם אוֹכֵל פֵּרוֹת בְּגַן שֶׁהוּא מָקֹף מְחִצּוֹת וּבֵרַךְ עַל פֵּרוֹת מֵאִילָן אֶחָד עַל דַּעַת לֶאֱכֹל גַּם מֵאִילָנוֹת אֲחֵרִים, יָכוֹל לֶאֱכוֹל גַּם מֵאִילָנוֹת אֲחֵרִים אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ רוֹאֶה מְקוֹמוֹ, כָּל שֶׁלֹּא הִסִּיחַ דַּעְתּוֹ, וְאֵין צָרִיךְ לְבָרֵךְ שֵׁנִית. אֲבָל אִם אֵין הַגַּן מָקֹף מְחִצּוֹת, וּמִכָּל שֶׁכֵּן מִגַּן זֶה לְגַן אַחֵר, לֹא מַהֲנֵי דַּעְתּוֹ.